

CUM SE CITEȘTE TEXTUL FILOSOFIC**Cristinel Munteanu¹**

Înainte de toate, ne putem întreba dacă mai are rost să citim astăzi texte filosofice. Există (de ceva vreme) o prejudecată potrivit căreia științele trebuie să devină autonome, să-și găsească drumul propriu, eliberându-se de filosofie. Aceasta este o idee greșită, deoarece filosofia este tocmai știința care oferă principiile fără de care celelalte științe nu se pot fundamenta. Altfel spus, filosofia este baza oricărei științe. De altfel, Kant, în mica sa *Logică* apărută în anul 1800, vorbea despre „erudiția ciclopică” a științelor cărora le lipsește „ochiul filosofiei”².

Firește, avem în vedere aici filosofia bună, și nu speculațiile fără sens care se pot întâlni uneori în scrierile unor filosofi „minori”. Filosofia autentică este cea care „dă de gândit”, adică oferă „hrană pentru gândire” („food for thought”, cum zic anglo-americanii). Din acest motiv, nu putem decât să-i dăm dreptate lui A.N. Whitehead atunci când (în *Process and Reality*) caracterizează (*cum grano salis*) tradiția filosofică europeană drept o serie de note de subsol la opera lui Platon. Așadar (răspunzând și la întrebarea de mai sus), devine evident că filosofia merită citită, în pofida dificultății inerente a textelor sale.

Totuși, dificultatea anumitor pasaje filosofice (și nu puține sunt acestea!) nu ar trebui să-l descurajeze pe cititor, ci, dimpotrivă, să-l atragă. Putem aminti, în acest context, și principiul unui important pedagog și filosof italian, Giovanni Gentile, potrivit căruia mai mult se înțelege dintr-un text dificil, care forțează învățarea să progreseze, decât dintr-un text simplu, în care se găsește, de altminteri, ceea ce știam deja³.

Cum se cuvine să citim textul filosofic? Desigur, cu multă atenție și fără grabă. O atare recomandare este normală și, în consecință, nu ne miră deloc un titlu de carte ca acesta, propus în 2017 de către o profesoară de filosofie din Australia: Michelle Boulous Walker, *Slow Philosophy. Reading against the Institution* (*Filosofia lentă. Cititul împotriva instituției*)⁴. Doar că nu este vorba aici neapărat de lectura lentă, ca zăbovire asupra textului filosofic, ci, mai ales, de citirea repetată, de revenirea periodică la operele marilor gânditori⁵.

¹ Prof. univ. dr. habil., Universitatea Danubius din Galați

² Vezi, pentru mai multe detalii, Cristinel Munteanu, *Despre competența lingvistică. De la filosofie la didactica limbii române*, în „Limba română” (Chișinău), nr. 1-2, 2016, pp. 65 și 83.

³ Cf. Cristinel Munteanu, *Cu Eugeniu Coșeriu despre literatură, istorie și politică*, în „Limba română” (Chișinău), nr. 9-10, 2012, p. 18.

⁴ Michelle Boulous Walker, *Slow Philosophy. Reading against the Institution*, Bloomsbury Academic, London, 2017.

⁵ Cititorii de beletristică bună știu prea bine că, odată cu trecerea timpului, și modul în care înțelegem anumite opere literare se schimbă întrucâtva. Dacă revenim după (să zicem) 5 sau 10 ani la scrierile lui Ion Creangă, vom

Pe de altă parte, când M.B. Walker notează că acest tip de citit lent se află în opoziție cu „instituția”, ea atacă, de fapt, practica deja curentă în mediul academic (în rândul studenților, dar nu numai) de a parcurge textele foarte repede, în strictă căutare de informații, nedând timp reflecțiilor și interpretărilor să se formeze. Relația dintre cititorii de azi și text (fie acesta științific ori filosofic) ne duce cu mintea la o imagine din filmele SF, și anume la modul în care unele civilizații extraterestre invadează planetele, le secătuesc de resursele esențiale (asemeni unor mineri prădători) și apoi le abandonează, fără a mai reveni vreodată la ele.

Să parcurgi rapid un text nu este întotdeauna ceva laudabil. Elevii și studenții ar trebui să știe că rapiditatea (de citire și de gândire) nu merge mereu mână în mână cu capacitatea de a pătrunde în adâncime textele (și situațiile) problematice. Iată de ce – la mai bine de un secol de la tipărirea lor – observațiile lui John Dewey (dintr-o carte preponderent didactică) sunt încă deosebit de actuale: „Uneori lentoarea și profunzimea răspunsului sunt intim relaționate. Este nevoie de timp pentru a digera impresiile și pentru a le traduce în idei substanțiale. «Sclipirea» poate fi doar o scăpărare în tigaie. Persoana «lentă, dar sigură», fie că este adult sau copil, este una în care impresiile se cufundă și se acumulează, în așa fel încât gândirea se manifestă la un nivel mai adânc al valorii decât în cazul celor cu o încărcătură mai ușoară. Mulți copii sunt dojeniți din cauza încetinelii, fiindcă nu răspund prompt, atunci când au nevoie de timp ca să-și adune puterile la un loc pentru a gestiona problema dată. În asemenea cazuri, greșeala de a nu le acorda răgaz stimulează, dacă nu chiar creează, deprinderi de judecată rapidă, însă instantanee și superficială. Adâncimea la care un simț al problemei, al dificultății se scufundă determină calitatea gândirii care urmează; și orice deprindere de predare care, de dragul unei reproduceri reușite sau al unei defășurări a informației memorate, încurajează elevul să lunece peste gheața subțire a problemelor autentice, inversează adevărata metodă a antrenării minții”¹.

Este limpede că ne referim aici la actul de lectură în conexiune cu posibilitățile de înțelegere și de interpretare. Ne confruntăm uneori cu texte care sunt realmente dificile, în primul rând, din cauza conținutului lor ideatic. Nu oricine este capabil să priceapă tratate de filosofie precum *Critica rațiunii pure* al lui Kant ori *Proces și realitate* al lui Whitehead. În calea înțelegerii pot apărea însă și unele piedici care țin de expresie, și nu de conținut. De pildă, stilul lui John Dewey face ca textele sale filosofice să fie adesea greu de înțeles chiar și pentru vorbitorii nativi de limba engleză. În acest sens, Thomas M. Alexander nota (atribuind aprecierea unui anonim) că a-l citi pe Dewey este „ca și cum ai înota prin terciul de ovăz”.

Cu acest ultim exemplu am atins și chestiunea citirii în original a operelor filosofice. Din păcate, deși ideal ar fi să le citim în original, nu avem tot timpul cheia lingvistică absolut necesară pentru a pătrunde în universul lor originar. Niciodată nu știm suficiente limbi străine (vechi și moderne), așa că trebuie să ne mulțumim, frecvent, cu o traducere mai mult sau mai

descoperi lucruri noi, care ne scăpaseră la o lectură anterioară. Este firesc să se întâmple așa, de vreme ce experiența noastră de viață și cunoștințele acumulate/dobândite între timp s-au îmbogățit, rafinat ș.a.m.d.

¹ John Dewey, *How We Think*, in John Dewey, *The Later Works, 1925-1953*, Volume 8, Edited by Jo Ann Boydston, With and Introduction by Richard Rorty, Southern Illinois University Press, Carbondale and Edwardsville, 1989, p. 148. Traducerea din limba engleză a fragmentului citat îmi aparține.

puțin fidelă. Cu toate acestea, nu trebuie să uităm că până și o traducere este o interpretare și întâlnim și situații în care tălmăcirea ne conduce mai iute la înțelesuri decât textul original. O scriere cum este cea a lui Kant, deja amintită, *Critica rațiunii pure*, este foarte încâlcită pe alocuri, cu fraze lungi (perioade) care creează dificultăți de înțelegere chiar germanilor, de vreme ce gramatica limbii acestui popor cere ca verbul să fie plasat la sfârșitul propoziției. Se povestește, bunăoară, că un negustor, prieten de-al lui Kant, obișnuia să pună câte un deget pe fiecare propoziție subordonată pentru a nu pierde din vedere sensul global al întregii fraze. Citind *Critica rațiunii pure*, el i s-a plâns, într-o zi, gânditorului din Königsberg că nu are destule degete la mâini pentru a înțelege cum se cuvine multe dintre frazele sale complicate...

Alteori, textele filosofilor antici sunt, într-adevăr, greu de priceput, deoarece nu se mai cunosc toate datele care alcătuiau contextul lor particular-istoric. Un astfel de context este, de multe ori, imposibil de reconstituit măcar într-o formă satisfăcătoare. De exemplu, dialogurile lui Platon nu mai pot fi astăzi citite și înțelese (până la un punct) fără parcurgerea prealabilă a studiilor introductive și, în paralel, a notelor și a comentariilor elaborate de specialiști (și/sau) filologi.

Este interesant că multe capodopere ale filosofiei au fost la bază cursuri ori serii de prelegeri ținute în fața studenților. Este și cazul unora dintre scrierile fundamentale ale lui Hegel, rod al activității lui de predare la Universitatea din Berlin. Aceasta înseamnă că astfel de texte, dată fiind destinația lor, ar fi trebuit să fie, din principiu, mai accesibile, mai inteligibile... Dar lucrurile nu stau totdeauna așa. La Aristotel întâlnim o situație foarte curioasă: ne-au parvenit (cu excepția câtorva fragmente dispartate) doar textele pe care Stagiritul nu a dorit să le publice, adică acelea care serveau ca „suport de curs” pentru discipolii din școala sa filosofică (Lykeum). Acestea reprezentau lecțiile „acroatice” (ezoterice) ale filosofului, destinate numai elevilor inițiați, ceea ce conduce la presupunerea că toți cititorii aflați în afara cercului originar de inițiați nu au priceput și nu vor pricepe nicidecum cu adevărat, în esența lor, spusele lui Aristotel. Se pare că și Platon a predat uneori astfel de lecții (numite *ágrapha dógmata*, fiindcă au rămas neconsemnate) în cadrul Akademiei sale.

În locul unei concluzii, socotim că este mai potrivit să reamintim o observație justă aparținându-i lui Eugeniu Coșeriu: modul în care înțelegem textele altora (adică felul în care facem hermeneutica operelor marilor gânditori) implică o identificare cu autorul interpretat și, în același timp, o disociere de acesta, deoarece, înțelegându-l, bunăoară, pe Platon din interiorul teoriei sale, nu uităm că noi nu suntem, de fapt, Platon, ci o altă conștiință. În consecință, actul hermeneutic este, totodată, unul creator, întrucât noi nu ajungem, la rigoare, să repetăm (într-o manieră „papagalicească”) ideile lui Platon¹.

¹ Vezi „A gândi independent este cel mai prețios lucru pentru un tânăr”. *Un dialog cu Eugen Coșeriu despre idealul paidetic, realizat de Eugen Munteanu*, în „Cronica”, 1992, nr. 11, p. 6-7 [I] și nr. 12, p. 12, 15 [II].